Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

MUSIQA TA’LIMI MODERNIZATSIYASI VA JADID MEROSINING YOSHLAR ESTETIK MADANIYATINI YUKSALTIRISHDAGI AKSIOLOGIK SALOHIYATI

Shoxrux O‘tkirbek o‘g‘li Maxmudov*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ shoxruxmahmudov@94gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada jadid merosini musiqa ta’limiga kiritishning aksiologik shartlari o‘rganiladi. Tarixiy-konseptual qiyos meros, zamonaviy sahna talqini va estetik tajribani farqlaydi. Kontekst, musiqiy ifoda va mustaqil hukmning birligi asoslanadi. Tinglash, qiyoslash hamda talqinni qayta ko‘rishdan iborat pedagogik tartib taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

jadid merosi, musiqa ta’limi, estetik madaniyat, aksiologik vorisiylik, talqin, tinglash, pedagogik modernizatsiya.

DOI: 10.5281/zenodo.23302268

KIRISH

Musiqa ta’limini modernizatsiyalashning falsafiy muammosi yangi qurilma yoki repertuar tanlash bilan tugamaydi. Asosiy masala ta’lim oluvchi musiqa bilan qanday munosabatga kirishishi, badiiy ifodani qaysi asosda baholashi va o‘z talqinini boshqalar bilan qanday muhokama qilishidadir. Merosga murojaat faqat tayyor hayrat tuyg‘usini talab qilsa, mazmun yangilangani holda o‘qitish munosabati o‘zgarmaydi. Aksincha, har qanday zamonaviy ijroni yangilik belgisi uchun ustun qo‘yish tarixiy ma’noni yo‘qotishi mumkin. Shu ikki chekka o‘rtasida vorisiylikni mustaqil estetik hukm bilan bog‘lash zarur.

Ro‘ziqulovaning «Jadidlar» musiqali spektakliga doir sahnaviy mulohazalari tarixiy merosning hozirgi badiiy qayta talqini qanday tadqiqot obyekti bo‘lishini ko‘rsatadi [1]. Mazkur manba zamonaviy spektaklga tegishli; undagi kuzatuvlar jadidlarning o‘z davridagi musiqa ta’limi tizimi haqida bevosita hujjat hisoblanmaydi. Baxriyev musiqa tinglash mashg‘ulotlarini yangilashda ifodaviy xususiyatlarni anglashga e’tibor qaratadi [2]. Ushbu ikki yo‘nalishdan merosning hozirgi taqdimoti bilan uni faol idrok etish orasidagi pedagogik bog‘lanishni tekshirish savoli kelib chiqadi.

Tadqiqot maqsadi jadid merosining ta’limiy ahamiyatini musiqaga tashqaridan qo‘shiladigan ma’rifiy izoh sifatida emas, tinglash va talqin qilishning mas’uliyatli tartibi sifatida asoslashdir. Tadqiqot savoli quyidagicha: tarixiy kontekstni saqlash, badiiy yangilikka ochiqlik va talabaning mustaqil bahosini bir vaqtda qanday ta’minlash mumkin? Ishning nazariy hissasi «kontekst, musiqiy ifoda, refleksiv hukm» munosabatini farqlash va unga mos pedagogik topshiriqlarni ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tarixiy merosning zamonaviy sahnaviy talqini, musiqiy idrok metodikasi, sivilizatsion yondashuv, ramziy ifoda, o‘quv dasturini tanqidiy yangilash, umrbod musiqiy ishtirok va kundalik estetika yo‘nalishlari maqsadli qiyoslandi. Bu barcha nashrlarni qamrab olgan sistematik sharh emas. Tanlovning vazifasi tarixiy haqiqat, estetik baho va pedagogik samarani bir-biriga almashtirish xavfini ochishdir.

Tahlil uch bosqichda bajarildi: manbaning o‘z savoli ajratildi; uni musiqa ta’limiga ko‘chirish chegarasi belgilandi; qarshi vaziyat orqali taklif etilgan mezon tekshirildi. Masalan, texnik jihatdan mukammal ijro talabaning dalillangan talqinini cheklashi mumkin; bunday holatda ijrochilik yutug‘i estetik subyektlikning rivojlanganligini isbotlamaydi. Maqolada tinglovchilar so‘rovi yoki eksperiment o‘tkazilmagan. Keyingi bo‘limlardagi mashg‘ulot va baholash tartiblari konseptual loyihalardir.

NATIJALAR

Tarixiy vorisiylikning pedagogik mazmuni. Vorisiylikni nusxa ko‘chirishdan ajratish birinchi natijadir. Saqlanadigan narsa faqat kuy shakli emas, asarni anglashga xizmat qiladigan tarixiy savol, ifoda sharoiti va talqin mas’uliyatidir. Biroq bu uch unsur muayyan asar bo‘yicha hujjat bilan aniqlanishi kerak. Jadid nomi bilan bog‘langan har bir sahna mahsulotiga tarixiy autentiklik maqomini berish mumkin emas. Ta’limiy materialning pasportida asarning yaratilish davri, foydalanilgan nashr, zamonaviy qayta ishlovchi va ijro shakli alohida ko‘rsatilishi taklif qilinadi.

Rapatskayaning sivilizatsion yondashuvi musiqa ta’limini keng madaniy mazmun bilan bog‘lashga metodologik imkoniyat beradi [3]. Mazkur maqola bu imkoniyatni bir sivilizatsiyani boshqasidan ustun qo‘yish uchun emas, musiqiy ifodaning tarixiy-madaniy shartlarini ochish uchun qo‘llaydi. Natijada talaba «bu bizniki» degan mansublik hukmidan «bu ifoda qaysi tajribani qanday vosita bilan yetkazmoqda?» savoliga o‘tadi. Mansublik inkor etilmaydi, ammo u estetik dalilning o‘rnini bosmaydi.

Ramziy ifoda va musiqiy dalil. Bychkovning Shelling hamda simvolizmga doir tahlili badiiy ramzni oddiy xabar yetkazish vositasiga keltirmaslik zaruratini muhokama qilishga xizmat qiladi [4]. Musiqali sahna asarining ma’nosi syujetni qayta aytish bilan tugamaydi. Ohang rivoji, pauza, tembr, ritm va ovozlar munosabatini kuzatish ma’rifiy mavzuning badiiy shaklda qanday qurilganini ochadi. Bu yerda ko‘rsatilgan musiqiy belgilar barcha ijrolar uchun tayyor kod emas; qaysi belgi muhimligi o‘rganilayotgan parcha orqali asoslanadi.

Shunga ko‘ra, topshiriqda ikki xil dalil talab etiladi. Tarixiy dalil asar yoki obrazning qaysi sharoitga aloqadorligini ko‘rsatadi; musiqiy dalil esa aniq eshitilgan xususiyatga tayangan bahoni bildiradi. «Asar ma’naviyatni oshiradi» degan jumla bu dalillarning o‘rnini bosa olmaydi. Talaba musiqiy tanlovni qayerdan sezganini tushuntirishi, boshqa ijro yoki tinglovchi talqini bilan farqni qiyoslashi kerak. Shu farqlash badiiy didni tayyor shiorlardan himoya qiladi.

Repertuarni kengaytirish va tanlov erkinligi. Philpott o‘quv dasturini dekolonizatsiyalash masalasida repertuarni almashtirish bilan ta’lim jarayonidagi hokimiyat va talqin munosabatlarini o‘zgartirishni bir xil deb qaramaydi [5]. Bu fikrni mahalliy ta’limga ko‘chirishda muallifning konteksti saqlanadi: O‘zbekiston tajribasi uning tadqiqotida tekshirilgan deb berilmaydi.

Pitts musiqa ta’limining maqsadini umr davomida musiqaga jalb bo‘lish yo‘llari bilan bog‘laydi [6]. Bundan kelib chiqadigan metodik imkoniyat professional sahnaga chiqmaydigan yoshning ham tinglovchi, muhokamachi va madaniy ishtirokchi sifatidagi rivojlanishini e’tiborga olishdir. Baholash faqat ijro texnikasiga bog‘lanmasligi kerak. Biroq tinglovchi sifatidagi faollik professional ijrochilik mezonlarini bekor qilmaydi; ikki natija alohida topshiriq va dalil orqali baholanadi.

1-jadval. Jadid merosiga tayangan musiqiy talqinning mezonlari

Mezon	Talabaning amali	Kuzatiladigan dalil	Chegaralovchi qoida
Tarixiy aniqlik	Asar va qayta ishlov pasportini tuzadi	Davr, nashr va ijro versiyasi ajratilgan	Bugungi spektakl asl tarixiy hujjat emas
Estetik dalillash	Eshitilgan belgini sharhlaydi	Ohang, ritm yoki tembrga tayangan izoh	Ommaboplik sifatning yagona dalili emas
Talqin erkinligi	Muqobil bahoni qiyoslaydi	Boshqa pozitsiya xolis ifodalangan	Baholash talabaning didini buyurmaydi
Refleksiv o‘zgarish	Dastlabki hukmini qayta ko‘radi	O‘zgarishning sababi ko‘rsatilgan	Fikr o‘zgarishi majburiy natija emas
Madaniy ishtirok	Hammuallif hissasini e’tirof etadi	Navbat, tinglash va rol taqsimoti	Bir tadbir uzoq muddatli ta’sirni isbotlamaydi

Refleksiv tinglash mashg‘ulotining loyihasi. Taklif etilayotgan mashg‘ulotda talabalar jadid mavzusidagi zamonaviy musiqali sahna parchasini uning tavsifi bilan birga o‘rganadi. Dastlab tarixiy referent bilan bugungi ijodkor tanlovi ajratiladi. Keyin parcha izohsiz tinglanib, talaba eshitgan belgilar va dastlabki talqinini qayd etadi. Ikkinchi tinglashda ijro tafsiloti yoki muqobil talqin bilan qiyoslash amalga oshiriladi. Yakunda dastlabki fikrning qaysi qismi saqlangani, qaysi qismi va nima sababdan o‘zgargani yoziladi. Bu bosqichlar sinovdan o‘tgan standart emas, dars loyihasidir.

Kertz-Welzel jamoaviy musiqaga avtomatik ravishda ijtimoiy o‘zgarish yaratadigan kuch sifatida qarashni tanqidiy muhokama qiladi [7]. Shu sababli mashg‘ulotda «birga kuyladi, demak hamjihat bo‘ldi» kabi xulosa chiqarilmaydi. Hamkorlikning sifati navbat berish, sherik talqinini to‘g‘ri qayta ifodalash va ijodiy qarorda uning hissasini tan olish orqali kuzatilishi taklif etiladi. Bu belgilar ham uzoq muddatli axloqiy o‘zgarishning bevosita isboti emas, darsdagi munosabatga doir cheklangan dalillardir.

Saito kundalik estetik tajribani faqat favqulodda go‘zallik bilan cheklamay, tanish narsaga e’tibor berishning turli shakllarini ajratadi [8]. Shu asosda auditoriyadan tashqari topshiriq sifatida oddiy ovoz muhitini tasvirlash va uning kayfiyatga aloqasini muhokama qilish mumkin. Bunda talaba begona shaxslarni ruxsatsiz yozib olmaydi; yozma tavsif yetarli. Jadid merosidan kelgan madaniy savol kundalik tinglashning e’tiborliligi bilan bog‘lanadi, ammo bu amaliyot tarixiy jadid metodikasi deb nomlanmaydi.

MUHOKAMA

Birinchi e’tiroz tanqidiy muhokama merosga hurmatni susaytirishi mumkinligidir. Javob hurmatni tekshirilmaydigan ma’qullash bilan aynanlashtirmaslikdan boshlanadi. Talaba ijroning ayrim tanlovlarini asosli tanqid qilishi va ayni vaqtda tarixiy xotiraning qadrini tan olishi mumkin. Tanqid asar yaratuvchisini yoki muayyan madaniy guruhni kamsitishga aylanmasligi lozim. Shu bois munozara musiqiy dalil, tarixiy aniqlik va muqobil talqinni adolatli ifodalash qoidalariga tayantiriladi.

Ikkinchi e’tiroz subyektiv didni mezon bilan baholash mumkin emasligidir. Taklif etilgan yondashuv talaba nimani yoqtirishini baholamaydi; u fikrning asoslanishi, kuzatilgan belgiga mosligi va qayta ko‘rish qobiliyatini baholaydi. Ikki talaba bir asar haqida qarama-qarshi xulosaga kelib, dalillash sifati bo‘yicha teng natija olishi mumkin. Bunday tartib baholashning barcha subyektivligini yo‘qotmaydi, lekin o‘qituvchining shaxsiy didini universal talabga aylantirishni cheklaydi.

Uchinchi masala ta’limiy qulaylikdir. Har bir yosh bir xil eshitish, ijro yoki til imkoniyatiga ega emas. Mashg‘ulotni faqat murakkab nota savodxonligiga bog‘lash dalillangan tinglash imkonini toraytirishi mumkin. Shu sababli tavsif, vaqt belgisi bilan izoh, musiqiy xarita va muhokama kabi muqobil javob shakllari ko‘zda tutiladi. Ularning teng murakkablikda bo‘lishi o‘qituvchi tomonidan tekshiriladi; moslashtirish mazmuniy talabni yo‘qotishga aylanmasligi kerak.

Tadqiqotning chegarasi taklif etilgan tartib yoshlarning estetik madaniyatini amalda qanchalik o‘zgartirishi o‘lchanmaganidadir. Keyingi ishda darsdan oldingi va keyingi talqinlar, dalil turlari hamda kechiktirilgan mustaqil tinglash topshirig‘i qiyoslanishi mumkin. Faqat mamnunlik so‘roviga tayanish yetarli bo‘lmaydi: yoqqan mashg‘ulot har doim chuqurroq hukmga olib kelmasligi mumkin. Mazkur ehtimolni tekshirish natijasi oldindan ijobiy deb qabul qilinmaydi.

XULOSA

Jadid merosining musiqa ta’limidagi aksiologik salohiyati tarixiy mavzuni repertuarga qo‘shish bilangina emas, merosga munosabatni dalillangan tinglash va mustaqil talqin bilan bog‘lashda ochiladi. Kontekst, musiqiy ifoda va refleksiv hukm o‘zaro bog‘liq, ammo bir-birini almashtirmaydigan mezonlardir. Tarixiy sadoqat ijodiy yangilikni bekor qilmaydi; yangilik esa manbaga mas’uliyatni yo‘qotmaydi.

Amaliy taklif asar pasporti, qiyosiy tinglash, dalillangan muhokama va talqinni qayta ko‘rishdan iborat mashg‘ulotni loyihalashdir. Uning qiymati hammani bir xil didga olib kelishida emas, madaniy meros bilan ongli muloqot qilish imkonini yaratishidadir. Ushbu imkoniyatning real ta’limiy samarasi mustaqil empirik tekshiruv uchun ochiq qoldiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ro‘ziqulova X. «Jadidlar» musiqali spektakli haqida yosh mutaxassisning sahnaviy mulohazalari. O‘zbekiston madaniyati va san’ati, 1. 2026. (p. 335–341).
2. Baxriyev A. R. Innovative Approach to Music Listening Activities. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 3(3). 2023. (p. 66–71).
3. Рапацкая Л. А. Цивилизационный подход в педагогике музыкального образования: методологические основания и перспективы развития. Музыкальное искусство и образование, 9(4). 2021. (p. 9–28). DOI: 10.31862/2309-1428-2021-9-4-9-28

4. Бычков В. В. Шеллинг как предтеча эстетики символизма. Вопросы философии, 3. 2021. (p. 174–184). DOI: 10.21146/0042-8744-2021-3-174-184
5. Philpott C. What does it mean to decolonise the school music curriculum? London Review of Education, 20(1), article 7. 2022. (p. 1–12). DOI: 10.14324/LRE.20.1.07
6. Pitts S. E. What is music education for? Understanding and fostering routes into lifelong musical engagement. Music Education Research, 19(2). 2017. (p. 160–168). DOI: 10.1080/14613808.2016.1166196
7. Kertz-Welzel A. Daring to Question: A Philosophical Critique of Community Music. Philosophy of Music Education Review, 24(2). 2016. (p. 113–130). DOI: 10.2979/philmusieducrevi.24.2.01
8. Saito Y. The Aesthetics of the Ordinary and Familiar. Aesthetics of the Familiar: Everyday Life and World-Making. Oxford University Press, chapter 1. 2017. (p. 9–36). DOI: 10.1093/oso/9780199672103.003.0001